

М. І. Сікорський як рятівник історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я (1950-ті – І-е десятиліття 2000-х рр.)

У статті запропоновано та коротко проаналізовано три етапи (1950-ті – 1964 рр.; 1964-1976 рр.; 1976 – І-е десятиліття 2000-х рр.) у діяльності М. І. Сікорського по врятуванню історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я.

Ключові слова: М. І. Сікорський, затоплене Придніпров'я, Музей просто неба.

М. Переяслав-Хмельницький за міні-рейтингом журналу «Фокус» переміг у номінації «Історичний центр України-2013» (найвища концентрація музеїв на душу населення) [29]. У значній мірі здобуття цього високого звання громадяни міста завдячують Сікорському Михайлу Івановичу. Разом із колегами та однодумцями йому вдалося за 57 років (1951-2008 рр.)^{*} свого незмінного директорства розвинути єдиний Переяслав-Хмельницький історико-краєзнавчий музей (1951 р.) до Національного історико-етнографічного заповідника (НІЕЗ) «Переяслав», що включав у себе 25 тематичних музеїв [8, с. 47-54]. Колекції основного фонду збільшилися із 1581 експонату (1951 р.) [8, с. 44] до понад 180 тис. одиниць предметів мистецтва українського народу [11].

Серед експонатів НІЕЗ «Переяслав» значну частку займають пам'ятки із затоплених Канівським гідровузлом (1964-1976 рр.) територій Придніпров'я. Чи не найбільше їх знаходиться у Музеї просто неба (1964-1971)**. У даній статті робиться спроба розглянути діяльність М. І. Сікорського по врятуванню надзвичайно багатой історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я.

Михайло Іванович як багатопланова особистість розглядався багатьма дослідниками. Поза Переяславщиною його діяльність висвітлювали М. Г. Махінчук [17], Б. М. Войцехівський [5], М. П. Зніщенко [28] та багато інших. У стінах ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» М. І. Сікорського вивчали В. П. Коцур [16], Т. Ю. Нагайко [19], І. В. Піхало [22], Л. В. Науменко (на даний час пише дисертацію на здобуття звання кандидата історичних наук) [21] та інші. У 2013 р. В. О. Вовкодав презенту-

вала «Особистий архів М. І. Сікорського» (454 позиції), який зберігається у бібліотеці переяславського вишу. Великий обсяг роботи стосовно висвітлення життя та творчості Михайла Івановича провели працівники НІЕЗ «Переяслав». Загальне враження про їхні доробки можна скласти на основі 2 колективних праць [18; 20].

Серед багатьох досліджень, які висвітлювали Музей просто неба, слід відмітити праці Г. І. Козій [14] та О. М. Жам [9]. Проблему гідробудівництва та творення музеїв частково висвітлювали Г. І. Козій [14], Г. М. Бузян [3], В. Ф. Воловик [6], С. В. Верговський [4], Н. Д. Дем'яненко [7]. Наразі стоїть питання про узагальнення їхніх напрацювань з метою ціленаправленого висвітлення діяльності М. І. Сікорського по врятуванню історико-культурної спадщини Придніпров'я.

Джерельна база дослідження включає інтерв'ю з Г. І. Козій [1], перелік архітектурних пам'яток Музею просто неба [15], праці Є. Ф. Іщенка [12] та М. І. Сікорського [24-27].

У рятувальній діяльності Михайла Івановича за характером основних робіт можна виділити три етапи:

- підготовка до створення Музею просто неба: пошукова археологічна робота, фотофіксація, етнографічні експедиції (50-ті рр. ХХ ст. – 1964 р.);
- безпосередня реалізація цього проекту: перенесення основної маси експонатів до музейних фондів та експозицій (1964 р. – 1976 р.);
- подальша робота по збереженню історико-культурної спадщини: рятувальні археологічні роботи (1976 р. – І-е десятиліття 2000-х рр.).

Планування водосховищ на Дніпрі розпочалося ще на початку 1950-х рр. У 1950-1952 рр. була розроблена Схема комплексного використання

^{*} Із квітня 2008 р. був призначений Почесним генеральним директором НІЕЗ «Переяслав» і перебував у цьому званні до самої смерті 27 вересня 2011 р. [8, с. 53-54].

^{**} Музей просто неба також відомий як Музей під відкритим небом або переяславський скансен. Офіційна назва – «Музей архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини».

водноенергетичних ресурсів Дніпра [2, с. 3, 16]. Згідно з нею передбачалося створити на Дніпрі каскад із шести гідровузлів: Дніпровський (уже побудований), Каховський (саме створювався), Кременчуцький, Дніпродзержинський та Канівський (Київський відносився на далеку перспективу як недостатньо ефективний, хоча фактично був побудований перед Канівським) [2, с. 21-22]. XXI з'їзд КПРС прийняв семирічний план загального розвитку радянської економіки (1959-1965 рр.). У ньому безпосередньо говорилося про необхідність спорудження Київського та Канівського гідровузлів. Останній мав затопити десятки сіл Київської та Черкаської області. У тому числі, у Переяслав-Хмельницькому районі – десять населених пунктів: Андруші, В'юнище, Городище, Зарубинці, Козинці, Комарівка, Монастирок, Підсінне, Трахтемирів та Циблі, а також кілька хуторів. Схема гідроенергетичного освоєння Дніпра та положення семирічки широко доносилися до суспільства. Зокрема, Г. І. Козій згадує: «Я жила у Мазінках і то знала, що буде море строїться. Ще у 50-х рр.» [1, 15.10].

Водночас, у 1950-1960-ті рр. Михайло Іванович разом із колегами активно долучився до археологічних досліджень на Переяславщині,

включно із чашею майбутнього водосховища. На затоплених нині територіях чи не найцікавішою пам'яткою було багатoshарове поселення поблизу с. Козинці (ур. Загай). Розкопки на ньому проводилися з 1952 р., особливо плідно – у 1957, 1962, 1968-1970 рр. (були знайдені матеріали різних епох: мезоліт – неоліт – мідно-бронзовий вік – ранній залізний вік – Київська Русь) [3, с. 153]. Результати археологічних розкопок знайшли відображення у друкованих працях Михайла Івановича [25-26]. У книзі «На землі Переяславській» на нині підводних землях згадуються сліди людських поселень, які відносилися до верхнього палеоліту (с. Андруші), мезоліту (с. Андруші, біля оз. Колдобини), неоліту (стоянки в с. В'юнище і Козинці та первісне заселення печер біля с. Монастирок), міді-бронзи (на березі оз. Вир, в ур. Ризове с. Козинці, у с. Циблі, Андруші, Підсінне, на околицях с. В'юнищ і Городища) тощо [26, с. 9-11, 13-14]. Тут же він описав своє ставлення до тодішньої природи Придніпров'я: «Одразу за селами Підсінне, Стоп'яги, Андруші, Карань, Козинці, В'юнище, Циблі починається Великий Луг, що простягається до Дніпрового лона. Який напрочуд гарний цей луг! Ідеш кілометр, другий, третій, десятый –

1972 р. Краєвид. На першому плані церковна сторожка (с. Рудяків Бориспільського району Київської області, затоплене, початок XIX ст.), на другому плані озеро і церква святого Георгія (с. Андруші Переяслав-Хмельницького району Київської області, затоплене, 1768 р., перевезена і встановлена 1969-1970 рр.), на задньому плані культові споруди міста: церква імені святого Архангела Михаїла (1750 р.) і Свято-Вознесенський собор (1700 р.)

1970 р. Збирання церкви святого Георгія, с. Андруші Переяслав-Хмельницького району Київської області (затоплене), 1768 р. (перевезена і встановлена 1969-1970 рр.)

1968 р. Краєвид музею.
На передньому плані – клуні
і садиби заможного селянина-
промисловця с. Єрківці
Переяслав-Хмельницького
району Київської області,
II половина XIX ст. (перевезена
і реставрована 1967 р.)

1968 р. Краєвид музею. Праворуч
вітряк. Вдалині реконструкція
житла Київської Русі X ст.,
Добраничівської стоянки, житла
Черняхівської культури.

де йому край? Густа шелюга тихо шумить на ледь чутному вітрі, широкими пасмами біжать впоперек сині, темно-червоні, жовтогарячі квітчасті килимки. Ось невисока могила, вкрита полином і степовим чебрецем, а за нею – озеро. Їх тут багато: Лататне, Пусте, Кругле, Срібне, Рибне, Мочарне... А довкола озер трава по пояс, темні кущі лозняка. І квіти, квіти. Усе те міняється барвами під яскравим сонцем, співає, колихається, шумить. Район сіл Городища і Комарівки – це зона незайманих лук і таємничих лісових річок» [26, с. 6].

У той же час виникає та починає оформлюватися ідея спорудження музеїв просто неба.

У 1954 р., під час святкування трьохсоті річниці Переяславської ради, у місцевого краєзнавця Є. Ф. Іщенко виникла думка про необхідність «відтворення і показу вузлових подій в історії Українського народу засобами монументальної пропаганди» [12, с. 2]. Для цього потрібен був заклад, «який би забезпечив показ природи і історії України, тобто музею України на вільному повітрі, музею під відкритим небом» [12, с. 3]. Сам Є. Ф. Іщенко працював певний час гідромеліоратором [13] та мав рідню у с. Рудяків Бориспільського району Київської області [1, 14.50], яке пізніше було затоплене Канівським водосховищем. Однак, безпосередніх згадок про цей гідрооб'єкт у нього знайти не вдалося.

Тим часом Михайло Іванович у 1959 р. виступив ініціатором та активним учасником створення етнографічного відділу Історичного музею. Разом із колегами він збирає у ньому різноманітні предмети українського народного побуту (знаряддя та вироби сільського господарства, ткацтва, чинбарства, ковальства, ливарництва, гончарства, гребінництва, різьбярства, килимарства, бджільництва), відтворює інтер'єр селянської хати [9, с. 75-77].

У 1961 р. Є. Ф. Іщенко та М. І. Сікорський об'єднали свої зусилля задля створення у м. Переяслав-Хмельницький першого в Україні Музею просто неба. Про початок їхньої співпраці розповідає І. Розум: «Розбирали в одному колгоспі старовинного млина – бо нікому не потрібний був. А він і скажи Михайлу Івановичу Сікорському – директорові музею: «Чи це не експонат? Давай візьмемо! Бо наші онуки й уявлення не матимуть, як раніше мололи...» Потім у дворі Михайлівської церкви, де міститься етнографічний відділ музею, з'явилися комора, жатка, молотарка. А потім... став двір замалий» [23, с. 31-32]. У 1965 р. Михайло Іванович писав: «Працівниками музею разом з активом музейної Ради розплановано майбутній етнографічний парк із врахуванням класової диференціації пореформеного села. Будуть експонуватися селянські житла, господарські будівлі та громадські споруди, найтиповіші для Середнього Подніпров'я середини XIX ст.» [24, с. 106].

Саж із с. Циблі (затоплене),
30-ті роки XIX ст.

Комора із с. Городище (затоплене),
60-ті роки XIX ст.

Церква святої Параскеви із с. В'юнище
(затоплене), 1883 р. Наразі у ній знаходиться
Музей мирного освоєння космосу

Знаючи про будівництво Канівського гідровузла, переяславські музейники організовують в села, що підлягали затопленню (Комарівка, Городище, В'юнище, Сошників і ряд інших), експедиції по виявленню споруд і речей побуту [9, с. 83]. Для створення експозиції у майбутньому Музеї просто неба потрібна була оригінальна наочність (прикладні плани садіб, конструкції перелазів, воріт, ганків тощо). З цією метою, між іншим, були відзняті мальовничі куточки нині затоплених сіл. Адже, у зонах майбутніх водосховищ заборонялося нове будівництво та заморожувалося уже розпочате. Відповідно, більшість споруд належали до кінця XIX – початку XX ст. [6, с. 338].

Ще одним ініціатором та активним пропагандистом будівництва скансенів в Україні був С. В. Верговський. Він розповідає про музеєфікацію хати у с. Моринцях у рамках підготовки до відзначення 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка. А також зауважує, що «ці ініціативи музеєфікації хати в 1963 році відбувалися одночасно з виділенням території під переяславський скансен, і до прийняття цього рішення безпосередньо причетний Петро Тронько як заступник Голови Уряду з питань культури. Тож неофіційне рішення про підтримку громадської ініціативи музеєфікації хати в Моринцях сприяло прийняттю рішень щодо підтримки ініціатив переяславців Єфрема Іщенка та Михайла Сікорського і разом з тим створювало передумови до розробки ідеї національного скансену в м. Києві» [4, с. 271]. С. В. Верговський та Ю. С. Панько навіть подали до ЦК України лист-пропозицію щодо потреби створення національного скансену в Києві. Звернення обґрунтовувалося масовим відселенням сіл будованої вище київської греблі (почала споруджуватися ще у 1960 р.). Пропонувалося негайне їхнє обстеження і підготовка кращих будівель до музеєфікації. Тоді цей задум реалізувати не вдалося, оскільки високопосадовці вирішили, що одного переяславського скансену для України вистачить [4, с. 271-272]. Однак, у 1969 р. за активного сприяння П. Т. Тронька процес створення київського Музею просто неба був запущений, а у 1976 р. відбулося його офіційне відкриття [10].

Коли вирішувалося питання про заснування київського скансену, С. В. Верговський зустрівся із Михайлом Івановичем. Директор відразу зацікавився ситуацією із будівництвом греблі і попросив дізнатись про можливості музеєфікації будівель за кошти, що виділялися на переселення з підтоплюваних сіл. На жаль, із цієї думки нічого не вийшло. Однак, М. І. Сікорський на це не зважав, а продовжував робити свою справу як «самохідний танк,

1968 р. Краєвид. На першому плані двір гончара (с. Студеники Переяслав-Хмельницького району Київської області, друга половина XIX ст., перевезений і встановлений 1968 р.). Праворуч церковно-парафіяльна школа (с. Велика Каратувль Переяслав-Хмельницького району Київської області, кінець XIX ст., перевезена і встановлена 1967-1968 рр.). На другому плані комора священника (с. Циблі Переяслав-Хмельницького району Київської області, 40-і рр. XIX ст.), а вдалині – козацька церква Івана Богослова (с. Острійки Білоцерківського району Київської області, 1606 р.).

який буде йти в наміченому напрямі, вишукуючи всі наявні можливості, він буде йти навіть без палива, і його не можна ні залякати, ні купити, ні зупинити» [4, с. 272]. У подальшому ці два культурні діячі продовжили тісну співпрацю [4, с. 272].

Символічно, що офіційно Канівський гідровузол та переяславський Музей просто неба почали будувати у 1964 р., приурочивши початок їхнього створення до 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка.

Поступово музейні фонди та виставкові площі наповнювалися експонатами з різних сіл Київської, Черкаської та Полтавської області, в тому числі й із чаші майбутнього водосховища. Перевозили різні пам'ятки українського народного побуту: старі хати, повітки, клуні, комори, вітряки, вишиті та ткані рушники, скатерті, одяг, глиняний посуд, лави, столи, скрині, шафи, трактори, комбайни, молотарки, котки [7, с. 251]. При цьому, музейники намагалися дотримуватися одного із основних принципів Михайла Івановича: «Типове, але разом з тим, щоб було красиве» [1, 12.35].

В. Ф. Воловик розповідає про окремі методи та прийоми організації праці музейних співробітників, які запровадив директор, щоб врятувати від затоплення максимальну кількість артефактів. У 1971-1972 рр. (пік розбудови скансену) у нині затоплених селах всі споруди можна було придбати по ціні дрів або й задарма. Однак, їх потрібно було перенести за вкрай короткий термін. Бригаду музейних реставраторів доповнив філіал реставраційних майстерень, але їхніх зусиль всерівно було недостатньо. Знайти ж додаткові підходящі кадри для постійної роботи при низькій заробітній платі було майже неможливо.

Тому директор започаткував практику залучення інших працівників музею у їхній вільний від роботи час до перевезення невеликих споруд: комор, сажків, хат. Понаднормова праця оплачувалася за рахунок порушення фінансової дисципліни. На роботу у музеї тимчасово записувалися інші люди, а кошти з їхніх ставок передавалися музейним працівникам за їхню роботу у вихідні дні. Саме тому книга наказів показувала у ці роки велику плінність кадрів. Цей епізод показує, що директор не боявся йти на тимчасовий свідомий ризик, коли мова йшла про врятування цінних культурних пам'яток, які в іншому разі були б втрачені назавжди [6, с. 338-339]. Завдяки цьому, на сьогодні у Музеї просто неба зберігається за приблизними підрахунками 38 архітектурних пам'яток (близько ¼ від загалу) із зони затоплення: 2 церкви та 1 церковна сторожка (с. Андруші, В'юнище та Рудяки), 10 хат (с. Рудяки, В'юнище та Циблі), 2 громадські будівлі (с. Рудяки та В'юнище) та 23 присадибні споруди – погребі, сажки, комори, клуні та повітки (с. В'юнище, Циблі, Городище, Козинці, Рудяки) [15].

Разом з тим, важливу роль в організації музейного будівництва відігравало уміння М. І. Сікорського надихнути колектив на працю. Г. І. Козій з цього приводу згадує: «Боже, як робили! Як заведені!» [1, 10.30].

У 1971 р. переяславський музей просто неба офіційно відкрили для відвідувачів, а у 1976 р. остаточно заповнилася чаша Канівського водосховища.

У подальшому музейні працівники велику увагу приділяли врятуванню археологічних пам'яток узбережжя Канівського водосховища від руйнів-

ної дії води. На цей аспект М. І. Сікорський та А. П. Савчук звернули увагу ще на початку 1980-х років. У 1980-1882 рр. та 1994-2005 рр. проводилися відповідні рятувальні роботи [3, с. 156-157].

Таким чином, було виділено та проаналізовано три етапи рятувальних робіт зі збереження історико-культурної спадщини затоплених територій через призму діяльності М. І. Сікорського.

На першому етапі ним було ініційовано та особисто проведено низку археологічних досліджень нині затоплених територій, виявлено цілий пласт пам'яток, які збагатили українську історичну науку. Окремі викопні матеріали та образи тодішньої природи він відобразив у статті та узагальнюючій праці. Також, Михайло Іванович знаходився біля витоків ідеї спорудження першого в Україні скансену. Він використовував всі можливості, які надавала ситуація із Канівським гідровузлом: запропонував фіксацію старовинних образів затоплюваних сіл для подальшого планування музейної експозиції, шукав способів залучити додаткові кошти на перевезення будівель із фінансів, які виділялися на переселення населення.

На другому етапі, об'єднавшись із Є. Ф. Іщенком та С. В. Верговським, спираючись на добробки створеного ним етнографічного відділу

Історичного музею, заручившись активною підтримкою П. Т. Тронька та інших колег і однодумців, директор забезпечив безпосередню організацію творення Музею просто неба. При цьому, значна кількість різних експонатів була перевезена із затоплених сіл. Заради перенесення максимальної кількості пам'яток української культури М. І. Сікорський йшов, навіть, на тимчасове порушення фінансової дисципліни. Врешті-решт йому вдалося так зорганізувати і надихнути колектив, що «всі робили як заведені».

На третьому етапі Михайло Іванович відзначився організацією рятувальних археологічних розкопок на узбережжі Канівського водоймища.

Отже, Михайло Іванович Сікорський великі зусилля спрямовував на роботу у зоні Канівського водосховища. Завдяки його невтомній діяльності десятки архітектурних пам'яток, сотні археологічних артефактів та тисячі предметів побуту знайшли своє місце у фондах та експозиціях переяславських музеїв. Вони збагатили українську історичну науку та розширили світогляд сотень тисяч відвідувачів. Тим самим музейний будівничий зробив справді безцінний внесок у справу врятування історико-культурної спадщини затопленого Придніпров'я.

Джерела та література

1. Архів навчально-наукового центру усної історії. – Інтерв'ю у Г. І. Козій про Музей просто неба та М. І. Сікорського. Проводив Горбовий О. А. – 2013. – Загальна тривалість: 1 год. 30 хв. 59 сек.

2. Бакшеев Е. А. Днепровские водохранилища и их народнохозяйственный эффект: воспоминания и размышления проектировщика / Е. А. Бакшеев. – 2-е, доп. изд. – К.: Довіра, 2008. – 159 с.

3. Бузян Г. М. М. І. Сікорський – археолог / Г. М. Бузян / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 139-184.

4. Верговський С. В. Його не можна ні залякати, ні купити, ні зупинити / С. В. Верговський / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 270-280.

5. Войцехівський Б. М. Я роблю те, що може кожен / Б. М. Войцехівський. – К.: Криніця, 2010. – 78 с.

6. Воловик В. Ф. Людина легендарна, і сам був творцем легенд / В. Ф. Воловик / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження

М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 322-342.

7. Дем'яненко Н. Д. Дружні стосунки М. І. Сікорського / Н. Д. Дем'яненко / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 249-269.

8. Дембіцький С. С. М. І. Сікорський – видатний музейник і музеєзнавець / С. С. Дембіцький / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 43-57.

9. Жам О. М. М. І. Сікорський – творець скансену на Татарській горі / О. М. Жам, Н. Г. Ткаченко / Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – С. 73-138.

10. История создания музея Пирогово [Електронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pirogovo.org.ua/history.html>.

11. Історія Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niez-pereyaslav.com.ua/ua/about>.
12. Іщенко Є. Ф. До проекту першого на Україні Переяслав-Хмельницького музею просто неба / Є. Ф. Іщенко. – Переяслав-Хмельницький, 1969. – 35 с.
13. Козій Г. І. Найбільше в житті він любив Україну і українське село / Г. І. Козій // Вісник Переяславщини. – 2009. – 3 лютого.
14. Козій Г. Першому в Україні музею просто неба – 45 / Г. Козій // Краєзнавство. – 2009. – № 1-2. – С. 128-134.
15. Козій Г. І. Перелік архітектурних пам'яток Музею просто неба / Особистий архів Ганни Іванівни Козій, колишньої завідувачки Музею під відкритим небом. – 2013. – 24 с.
16. Коцур В. П. Неміліючі духовні джерела Михайла Сікорського / В. П. Коцур // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2008. – Вип. 21. – С. 418-419.
17. Махінчук М. Г. Мереживо мінливого часу / М. Г. Махінчук. – К.: КИТ, 2012. – 592 с.
18. Михайло Іванович Сікорський: творець історії й хранитель часу: [колект. монографія, присвяч. 90-річчю з дня народження М. І. Сікорського] / НІЕЗ «Переяслав»; упоряд. О. М. Жам; збір матеріал. Н. Г. Ткаченко. – Переяслав-Хмельницький: СКД, 2013. – 473 с.
19. Моє життя – мої музеї...: [зб. матеріал. до 90-річчя від дня народження Героя України М. І. Сікорського] / [упоряд. та коментар.: О. Горбовий, Т. Нагайко; ред. Т. Нагайко; вступ. ст. Л. Новохатько]. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Переяслав-Хмельницький: ФОП О. М. Лукашевич, 2013. – 258 с.
20. Музеї – моє життя. Мій заповіт – мої музеї. Герой України Михайло Сікорський: до 85-річчя М. Сікорського / [упоряд. Н. А. Перхайло; ред. Д. С. Мазоха]. – Переяслав-Хмельницький: Міленіум, 2008. – 30 с.
21. Науменко Л. В. Михайло Сікорський – подвижник музейної справи на Переяславщині: Шлях крізь епохи і соціальні потрясіння / Л. В. Науменко // Наукові записки з української історії: зб. наук. стат. – Вип. 28. – С. 177-181.
22. Піхало І. В. Наукова та громадсько-культурна діяльність Михайла Івановича Сікорського [Електронний ресурс]: [магістерська робота] / І. В. Піхало; [наук. керівн. А. П. Коцур]. – 2010. – 96 с.
23. Розум І. Про мудрість і красу: Перший на Україні музей просто неба // Наука і суспільство. – 1969. – № 1. – С. 30-32, 56.
24. Сікорський М. І. Етнографічний відділ Переяслав-Хмельницького історичного музею / М. І. Сікорський, М. І. Жам // Народна творчість та етнографія. – 1965. – № 1. – С. 106.
25. Сікорський М. І. Знахідки в с. Козинці Переяславського району / М. І. Сікорський, А. П. Савчук // Археологія – 1971. – № 4. – С. 65-73.
26. Сікорський М. І. На землі Переяславській / М. І. Сікорський, Д. Т. Швидкий. – К.: Наукова думка, 1971. – 207 с.
27. Сікорський М. І. Праця й хист минувшини [про Музей просто неба] / М. І. Сікорський // Пам'ятники України. – 1978. – № 1. – С. 55-57.
28. Скарби Михайла Сікорського: Бібліографічний покажчик / уклад. М. П. Зніщенко [та ін.]; Київське обласне управління культури, Київська обласна бібліотека для дітей, Відділ культури Переяслав-Хмельницької райдержадміністрації. – К.: [б. в.], 2003. – 32 с. – (Серія «Видатні люди Київщини»; До 80-річчя з дня народження М. І. Сікорського).
29. Фокус определил 50 лучших городов для жизни в Украине [Электронный ресурс] // Фокус. – 2013. – 30 июля. – Режим доступа: <http://focus.ua/charts/276793/>.

Александр Горбовой

М. И. Сикорский как спаситель историко-культурного наследия затопленного Приднепровья (1950-е - первое десятилетие 2000-х гг.)

В статье предложено и кратко проанализировано три этапа (1950-е – 1964 гг.; 1964-1976 гг.; 1976 - первое десятилетие 2000-х гг.) в деятельности М. И. Сикорского по спасению историко-культурного наследия затопленного Приднепровья.

Ключевые слова: М. И. Сикорский, затопленное Приднепровье, Музей под открытым небом.

Alexander Gorbovyi

M. Sikorsky as the savior of the historical and cultural heritage of the inundated Dniper region (1950's – the first decade 2000's)

The article describes and short analyzes three phases (1950's – 1964's; 1964's-1976's; 1976's – the first decade 2000's) on the M. Sikorski's activity, that was forwarded to rescue cultural and historical heritage of the inundated Dniper region.

Key words: M. Sikorski, inundated Dniper region, open-air museum.